

VELIDA MATARADŽIJA

Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu

PERZIJSKA TRADICIJA U DJELU *TEMELJI MUDROSTI O UREĐENJU SVIJETA* HASANA KAFIJE PRUŠĆAKA

Sažetak

Djelo *Temelji mudrosti o uređenju svijeta* Hasana Kafije Prušćaka (1544.–1615.) spada među prve i najpoznatije *sijasetname* u Osmanskom carstvu. U radu je ukazano na prisustvo bogate predislamske i islamske perzijske tradicije, koja je ostavila prepoznatljiv pečat na mnoge oblasti orijentalno-islamske civilizacije. U *Temeljima mudrosti o uređenju svijeta* taj utjecaj ponajprije se ogleda u poimanju države i društva. Cilj rada bio je izdvojiti i prevesti stihove na perzijskom jeziku iz Prušćakovog djela, zatim utvrditi njihovu funkciju, te porijeklo i identitet autorâ. U radu se, također, razmatraju ličnosti iz perzijske historije i kulture, kao i njihova uloga u samom djelu.

Gljučne riječi: sijasetnama, perzijska tradicija, Hasan Kafi Prušćak, Temelji mudrosti o uređenju svijeta.

Uvod

Političke poslanice (*sijasetname*)¹ kao žanr u orijentalno-islamskoj književnosti imaju veoma dugu tradiciju. Ova vrsta djela u svom najširem smislu spada u oblast praktičke filozofije.² Centralno mjesto u *sijasetnamama* zauzima ideja pravde i pravednog postupanja vladara i njegovih zastupnika. Priključujući svojoj državi Sasanidsko carstvo (651. godine), muslimani su naslijedili bogatu baštinu uređenja države i društva kod Iranaca. Pored perzijskih utjecaja, značajan trag na islamsku filozofsku misao su ostavila i prevedena djela klasične grčke filozofije. Razvoju žanra političkih poslanica u klasičnom islamskom periodu doprinio je seldžučki vezir Abu Ali Hasan ibn Ali Tusi (1018.-1092.), poznatiji kao Nizamulmulk. On je napisao djelo *Siyāsatnāme* (Knjiga o politici) u kojem perzijska politička tradicija zauzima značajno mjesto. Medrese *nizamije* koje su dobile ime po svom osnivaču Nizamulmulku će postati rasadnici ovakve vrste djela. Jedan od prvih predavača u bagdadskoj nizamiji, Abu Hamid Muhammed al-Gazali (1058.-1111.), napisao je poslanicu *Nāṣiḥa al-mūlūk* (Savjet vladarima). Po istoimenom

1 *Sijasetnama* /ar. siyāsat – politika, upravljanje; perz. nāme – pismo, knjiga, poslanica/.

2 Više vidjeti: Amir Ljubović, Sulejman Grozdanić, *Prozna književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1995., str. 51.

poslanici u historiji islamske političke misli će ostati upamćeno i ime Sadija Širazija, svršenika medrese nizamije u Bagdadu. U Osmanskom carstvu političke poslanice će doživjeti svoj procvat krajem XVI i tokom XVII stoljeća, u želji njihovih autora da upozore sultane na uočene promjene u sistemu Osmanske države. Jedan od prvih i najpoznatijih autora ove vrste djela u Osmanskom carstvu je Hasan Kafi Pruščak sa svojom poslanicom *Uṣūl al-ḥikam fī nizām al-‘ālam* (Temelji mudrosti o uređenju svijeta). Ovaj rad ima za cilj da ukaže na prisustvo i utjecaj predislamske i islamske perzijske političke misli na poimanje društva u Osmanskom carstvu, ali i da predstavi perzijsku književnu tradiciju u *Temeljima mudrosti o uređenju svijeta*.

O autoru

Hasan Kafi Pruščak (1544.–1615.) pripadao je redu istaknutih intelektualaca ne samo u Bosni nego u cijelom Osmanskom carstvu.³ Osnovno obrazovanje stekao je u Bosni, a školovanje je nastavio u Istanbulu kod učenjaka koji su obilježili zlatno doba nauke u Osmanskom carstvu. Naime, njegov profesor Hadži efendija Kara Jilan bio je učenik čuvenog Ibn Kemala.⁴ Nakon

3 O Pruščakovom životu i djelu više vidjeti: Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Preporod, Sarajevo, 2007., str. 159–172; Hazim Šabanović, *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo, 1973., str. 153–193; Omer Nakičević, *Hasan Kafija Pruščak: pionir arapsko-islamske nauke u Bosni i Hercegovini*, Starješinstvo Islamske zajednice u SR BiH, Sarajevo, 1977., str. 192; Amir Ljubović i Sulejman Grozdanić, *Prozna književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1995., str. 279; Amir Ljubović, *Logička djela Bošnjaka na arapskom jeziku*, Orijentalni institut, Sarajevo, 1996., str. 249; Amir Ljubović i F. Nametak, *Hasan Kafija Pruščak*, Sarajevo-Publishing, Sarajevo, 1999., str. 280; Zuhdija Adilović, *Hasan Kafija Pruščak i njegovo djelo: (951.–1024./1544.–1615.) Svjetlost istinske spoznaje o temeljima vjere: Komentar Tahavije poslanice iz akaida*, Islamska pedagoška akademija, Zenica, 2004., str. 323; Munir Mujić, *Arapska stilistika u djelu Hasana Kafije Pruščaka*, Filozofski fakultet, Sarajevo, 2007., str. 183; *Hasan Kafi Pruščak*, priredili Sumeja Ljevaković-Subašić i Elvir Duranović, El-Kalem, Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka, 2015., str. 538.

4 Ibn Kemal, poznat još kao Kemalpaša-zade i Ibn Kemal-paša (1469.–1534.) smatra se jednim od najvećih osmanskih naučnika. Nakon završenog obrazovanja svoju karijeru započeo je kao profesor u medresi. Napisao je brojna djela iz oblast vjerskih nauka, historije, lingvistike i književnosti. U historijskoj nauci poznat je po djelu *Tavarih-i Al-i Osman* koje obrađuje historiju Osmanskog carstva od 1481. godine i dolaska na vlast sultana Bajezida II do 1526. godine, koju je obilježila Mohačka bitka. Obavljao je dužnost kaziasjera Anadolije u periodu između 1518. i 1520. godine. U zlatnom periodu Osmanske države, od 1526. godine do svoje smrti 1534. godine zauzimao je položaj šejhu-l-islama. Kada je u pitanju književnost, njegovo najzapaženije djelo na perzijskom jeziku je *Negārestān* (Oslíkani dvorac), napisano po uzoru na Sadijeva djela *Ḍulistan* i *Bustan*. Iza njega je ostao još *Divan*, te poema Jusuf i Zulejha, inspirirana pričom o poslaniku Jusufu.

devetogodišnjeg obrazovanja u Istanbulu Hasan Kafi se 1575. godine vratio u svoj zavičaj – Prusac, gdje je podigao džamiju, medresu, han, mekteb, te doveo izvorsku vodu s vrela udaljenog pet kilometara do svojih zadužbina u Pruscu. Tokom karijere radio je kao kadija i profesor. Uz svoj posao, paralelno se bavio i naučnim radom. Do sada je potvrđeno da je napisao sedamnaest djela iz oblasti politike, logike, islamskoga prava, filologije, stilistike i islamske dogmatike.⁵ Spada u rijetke autore koji su ostavili u svojim djelima i autobiografske podatke. U djelu *Nizām al-‘ulama ila hātām al-anbiya* (Niz učenjaka do Posljednjeg Poslanika) predstavio je učitelje islamskoga prava, a na samom kraju djela dodao je kratke crtice o svom životu.

Jedna od osnovnih karakteristika djelâ Hasana Kafije Pruščaka jeste ta što ona imaju konkretan povod i predstavljaju odgovor na određene probleme koji su se pojavili u društvu. Hasan Kafi Pruščak bio je angažirani intelektualac koji je duboko promišljao o problemima u politici, obrazovanju i ekonomiji ne samo Bosne nego i Osmanskog carstva u cjelini.

O djelu i njegovoj recepciji

Djelo *Temelji mudrosti o uređenju svijeta* predstavlja najpoznatiji Pruščakov rad. O dobroj recepciji djela već nakon nastanka svjedoče njegovi brojni prijepisi i prijevodi. Prvi prijevod na francuski jezik štampan je početkom XVIII stoljeća, a drugi je iz treće decenije XIX stoljeća. Djelo je, također, prevedeno na turski, mađarski, njemački i engleski jezik. Postoje dva prijevoda na bosanski jezik. Prvi prijevod je sačinio Safvet-beg Bašagić 1911. godine, a drugi prijevod je iz pera Amira Ljubovića – 1983. godine. Brojni prijepisi, pohranjeni u bibliotekama Istanbula, Kaira, Beča, Lajpciga, Bratislave, Sarajeva i mnogih drugih gradova, dokazuju da je riječ o djelu koje je pobudilo pažnju i zanimanje čitatelja.⁶

Hasan Kafija Pruščak napisao je djelo *Temelji mudrosti o uređenju svijeta* prvo na arapskom jeziku, a zatim je iskoristio svoj odlazak na ugarsko ratište u septembru 1596. godine da ga preda velikom veziru Ibrahim-paši Novošeherliji.⁷ Na nagovor velikog vezira, Pruščak djelo prevodi na osmanski turski

---

5 A. Ljubović i Sulejman Grozdanić, *Prozna književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima*, Orijentalni institut u Sarajevu, 1995., str. 25.

6 Više o prijepisima i prijevodima djela *Temelji mudrosti o uređenju svijeta* vidjeti: A. Ljubović i F. Nametak, *Hasan Kafija Pruščak*, str. 249–253. Poslije Ljubovićeve i Nametkove studije objavljen je i prijevod na engleski jezik. Više vidjeti: Asim Zubčević, „Principles of Wisdom on the World Order“, u: *Hasan Kafi Pruščak*, priredili Sumeja Ljevaković-Subašić i Elvir Duranović, El-Kalem, Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka, 2015., str. 203–228.

7 Ibrahim-paša Novošeherlija bio je zet sultana Murata III. Tri puta je bio na položaju velikog vezira. Umro je 29. juna 1602. godine. S. Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci*

jezik i dodaje niz korisnih komentara. Predao ga je Ibrahim-paši 1597. godine u Istanbulu, a kao nagradu za ovo djelo od sultana Mehmeda III dobio je Prusački kadiluk kao doživotnu mirovinu. Još uvijek je otvoreno pitanje da li je i uolikoj mjeri ovo djelo doprinijelo donošenju pozitivnih reformi u timarskom sistemu u Bosni. Činjenica je da su 1605. godine, to jest ubrzo nakon nastanka ovog djela u kome je autor ukazao na specifičnu ekonomsku, vojnu i političku situaciju u Bosni kao zapadnoj granici Carstva, donesene reforme vezane za Bosanski ejalet. Bez obzira na to da li je djelo utjecalo na politički, vojni i ekonomski život u Osmanskom carstvu, ono je ostalo kao svjedočanstvo o autoru koji je pisanom riječju nastojao promijeniti stanje u društvu.

Pruščakovi izvori

U maniru savremenog intelektualca, Pruščak na samom početku djela obavještava o tome da je pri njegovom pisanju koristio knjige starih autoriteta i velikih mudraca, posebno djela *Anwār al-tanzīl* (Svjetlosti objave) i *Rawḍat al-‘ulamā* (Vrt učenjaka).⁸ Na osnovu stihova koji se pojavljuju u djelu i utvrđenog identiteta autora, ustanovili smo da je jedna od knjiga starih autoriteta *Ḍulistān* autora Sadija Širazija. Pruščak je naveo veliki broj stihova iz *Ḍulistāna*, posebno iz poglavlja *O životu vladara*. Pored *Ḍulistāna*, autor je citirao i pjesničke pasaže iz *Bustāna* i *Zbirke gazela* Sadija Širazija.⁹ Djelo je obogaćeno stihovima Nizamija Gendževija i to pjesničkim strukturama iz Nizamijevog *Petoknjižja*: poema *Husrev i Širin* i *Riznica tajni*.¹⁰

i Hercegovci u Turskoj carevini, Preporod, Sarajevo, 2007., str. 505–506; Mehmed Süreyya, *Siğill-i Osmani*, III, Turkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Istanbul, 1996., str. 778.

- 8 Djelo *‘Anwār al-tanzīl* (Svjetlosti objave) komentar je Kur’ana čiji je autor Qāḍī Baydawī (u. 1286). Djela Qāḍija Baydawija iz oblasti tefsira koristila su se kao udžbenici širom Osmanskog carstva. *‘Anwār al-tanzīl* je prerađena verzija tefsira *Kaššāf*, čiji je autor Abū al-Qāsim Maḥmūd b. ‘Umar al-Zamaḥšarī (1075.–1144.). Zamaḥšarī se proslavio kao jedan od najvećih komentatora Kur’ana u cijelom islamskom svijetu. Upravo skraćena verzija Zamaḥšarijevo djela *Rābi‘ al-abrār*, pod nazivom *Rawḍa al-‘ulamā* (u turskom komentaru autor je naziva *Rawḍa al-ahyār*), poslužila je našem autoru kao drugi izvor. Na osnovu pregleda indeksa autora za navedena dva Pruščakova izvora, ustanovili smo da se autori stihova na perzijskom tamo ne spominju, te Hasan Kafī Pruščak iz tih djela nije mogao crpiti građu koja je predmet analize ovoga rada.
- 9 Mosleh ben Abdollāh Sa’dī (1213.–1292.), rođen je i umro u gradu Širazu. Prema mišljenju historičara perzijske književnosti, spada u najveće perzijske književnike svih vremena. Podjednako je dobro pisao i poeziju i prozu. Posjedovao je stil *neoponašane lakoće*. Njegova najpoznatija djela su *Golestān* (Ružičnjak), *Būstān* (Voćnjak), *Divan gazela*, *Nāṣṥha al-molūk* (Savjet vladarima), *Mağāles-e pangāne* (Pet sjedeljki). Vidjeti: *Encyclopaedia Iranica*: „Sa’dī“.
- 10 Nezāmī Ganğavī (1141.–1209.) rođen je u gradu Gendži u današnjem Azerbejdžanu. Smatra se najvećim romantičarem perzijske klasične književnosti. Autor je čuvene

Autor svoje stavove poentira i stihovima Mula Husejna Vaiza Kašifija¹¹, Ibn Jemina¹² i Emira Husreva Dihlevija.¹³ Riječ je o pjesnicima koji su i do danas u našoj javnosti ostali poznati samo najužim krugovima znanstvenika koji se bave perzijskom književnošću.

Hasan Kafi Pruščak je učio nauke od učenika čuvenog Ibn Kemala, a pored perzijskih klasika imao je pristup i *Negaristanu*, djelu na perzijskom jeziku koje je napisao Ibn Kemal, po uzoru na Sadijev *Đulistan* i Džamijev *Beharistan*. *Negaristan*, osim stihova iz *Đulistana*, sadrži i pjesničke fragmente drugih perzijskih autora koji su citirani i u našem djelu. Pored toga, u *Negaristanu* se ne navodi kome pripadaju određeni stihovi, baš kao i u *Temeljima mudrosti o uređenju svijeta*.¹⁴

Prema ustanovljenoj islamskoj tradiciji, Hasan Kafi Pruščak svoje stavove potkrjepljuje navodeći prvo kur'anske ajete, potom govor poslanika Muhammeda, a. s., o određenoj temi, da bi zatim spomenuo poučne priče, bilo iz islamske ili predislamske historije, te na kraju odlomka poentirao

---

Hamse (Petoknjižja), po čijem uzoru su napisana brojna djela pod istim nazivom, ne samo u perzijskoj književnosti nego u književnostima pripadnika orijentalno-islamskog civilizacijskog kruga. Njegova *Hamsa* se sastoji iz slijedećih poema: *Maxzan al-asrār*, *Xosrou va Šīrīn*, *Laylī va Mağnūn*, *Haft paykar* i *Eskandarname*. Prvi je unutar perzijske književnosti Nezāmījevo djelo oponašao Amīr Xosrou Dehlavī, autor čiji su stihovi, također, uvršteni u Pruščakove *Temelje mudrosti o uređenju svijeta*.

- 11 Mola Hosayn Vā'ez Kāšefī rođen je u Sabzavaru 1436/37. godine, a umro u Heratu 1504–5. godine. Riječ je istaknutom pjesniku i naučniku timuridske ere. Pisao je djela iz tefsira, stilistike, etike, književnosti, epistolografije, astronomije. Bio je pod velikim utjecajem svog savremenika Abdurahmana Džamija (1414.–1492.). Djelo *Axlāq-e mohsanī* je jedno od najpoznatijih djela ovog autora. Riječ je o političkoj poslanici koja je posvećena sultanu Husejnu Mirzi Bajkari (1438.-1506.) i njegovom sinu Mohsenu Mirzi.
- 12 Ebn Yamīn, čije puno ime glasi Amīr Faxroddīn Mahmūd (1286/87.–1368.), rođen je u gradu Faryūmad, koji je bio prijestolnica kulture u zapadnom Horasanu. Potjecao je iz imućne i obrazovane porodice. Iza njega je ostao kompletan *Divan* koji sadrži sve relevantne pjesničke forme. Njegove pjesme često govore o prolaznosti života, blizini smrti, Drugom svijetu i stoga je u historiji perzijske književnosti opisan kao pjesnik pesimizma. Vidjeti: *Encyclopaedia Iranica*, VIII, str. 59–60.
- 13 Amīr Xosrou Dehlavī (1253.–1325.) je najveći perzijski pjesnik koji je djelovao u Indiji. U njegovom prvom divanu pod nazivom *Tohfāt-e segar* nalaze se pjesme koje je napisao do svoje devetnaeste godine. Pored nekoliko zbirki poezije, napisao je *Hamsu* (Petoknjižje) po uzoru na *Hamsu*, čiji je autor veliki perzijski pjesnik Nezāmī Gangāvī. Amīr Xosrou Dehlavī dao je i veliki doprinos razvoju historijskog epa u perzijskoj književnosti. Historičari književnosti posebno izdvajaju njegovo djelo *Noh sepahr*, napisano 1318. godine, koje zbog opisa indijske kulture, običaja i jezika predstavlja odličan izvor za upoznavanje Indije iz perioda života autora. Vidjeti: *Encyclopaedia Iranica*, Vol. I, 963.–965.
- 14 Trenutno nismo u stanju potvrditi našu pretpostavku potpunim uvidom u sadržaj *Negārestāna*.

unoseći u djelo odabrane stihove.¹⁵ Ponekad autor potvrdu za svoje stavove pronalazi u arapskoj poeziji, ali se mnogo češće obraća perzijskoj tradiciji koja je ostavila dubok trag na mnoge aspekte islamske civilizacije. Brojne slavne ličnosti iz predislamske i islamske perzijske tradicije spomenute su u *Temeljima mudrosti o uređenju svijeta* kao primjeri uspješnih vladara, ratnika i naučnika.

Treba istaći da Pruščak nije predstavljao izuzetak među naučnicima Osmanskog carstva kada je u pitanju korištenje perzijske tradicije kao izvora. Brojni autori u Osmanskom carstvu, pišući o najrazličitijim temama s područja književnosti, političkih nauka i filozofije redovno se pozivaju na perzijske izvore. Stara perzijska tradicija ušla je u naučna djela islamskih autora poput Ibn Ravendija (827.-911.), Ebu Ja'laa (990.-1066.), Gazalija (1058.-1111.) i dr. Oni su napisali djela na arapskom i perzijskom jeziku iz oblasti političke filozofije. Međutim, perzijska tradicija je ubrzo pronašla svoj put i u djela i tekstove klasične književnosti na perzijskom jeziku. Upravo perzijski književni tekstovi su popularizirali ovu tradiciju i dali joj mnogo širu upotrebu, te utjecali na Pruščaka više nego tekstovi iz klasične islamske filozofije. Perzijska književna tradicija je našla svoje mjesto u djelu iz političke filozofije našeg autora. Navedene primjere i citate Pruščak je ponovo vratio u naučna djela.

- 15 Pri izradi ovoga rada koristili smo prijevod Amira Ljubovića koji je objavljen u knjizi A. Ljubovića i F. Nametka *Hasan Kafija Pruščak*, str. 119–149. Za stihove koji se nalaze u djelu ponudili smo vlastiti prijevod. Pri navođenju stihova na perzijskom jeziku korištena su dva prijepisa *Temelja mudrosti o uređenju svijeta*. Jedan rukopis čuva se u Nacionalnoj biblioteci u Bratislavi i pripada Bašagićevoj kolekciji rukopisa. Radi se o arapskom tekstu s turskim prijevodom i komentarom koji sadrži i pjesničke pasaže na perzijskom jeziku. Rukopis je prepisao Hamza, sin Ibrahima, Pruščak 1013. godine (1604.). Riječ je o do sada najstarijem pronađenom prijepisu *Temelja mudrosti o uređenju svijeta* koji je za života autora djela prepisao njegov učenik. Rukopis je pisan čitkim *neshi* pismom, rečenice na arapskom jeziku su nadvučene jednom linijom. Komentar na osmanskome turskom jeziku i stihovi na perzijskom su pisani *in continuo* s osnovnim tekstom – / Bratislava, UK, TF 123. Kat. Blašković, br. 437 (fol. 1b–44b). [U nastavku: R TF 123]. Vidjeti: Amir Ljubović, *Nad Bašagićevom zaostavštinom*, Arhiv Hercegovine, Mostar, 1998., str. 91–92. Drugi rukopis koji smo koristili čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci. Navedeni prijepis je na arapskom jeziku, a stihovi na perzijskom su napisani na marginama rukopisa – /Sarajevo, GHB, inv. br. 1928 (fol. 1–11). Kat. II, Dobrača 1893/. [U nastavku: R 1928]. Naime, rukopis na arapskom jeziku ima više perzijskih stihova od rukopisa koji posjeduje prijevod na osmanski jezik uz komentare. Vjerovatno se autor odlučio da ne upisuje neke stihove na perzijskom da ne bi isuviše opteretio svoj komentar. Mi smo u ovom radu predstavili sve stihove koji se nalaze, bilo u oba rukopisa, bilo samo u prijepisu na arapskom jeziku. U radu je korištena transkripcija za perzijski jezik koju je ponudio Namir Karahalilović u članku: „Prilog rješenju problema transkripcije za perzijski jezik“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 54/2004., Sarajevo, 2005., str. 199–213.

Sadržaj djela

Djelo *Temelji mudrosti o uređenju svijeta* sastoji se iz uvoda, četiri poglavlja (temelja) i zaključka. U *Uvodu* Pruščak raspravlja o uzrocima nereda u svijetu.

“Na prvom mjestu je zanemarivanje pravde i vođenja valjane politike, a uzrok toga je što se državni poslovi ne povjeravaju ljudima sposobnim za njih. Drugo, nemaran odnos prema savjetovanju, razmjeni mišljenja i planiranju, a tome su uzrok oholost i uobraženost velikaša, te njihovo izbjegavanje da se druže s učenjacima i mudracima. Treće, indolentnost u rukovođenju vojskom i upotrebi oružja i ratne opreme za vrijeme borbe s neprijateljima, a uzrok je tome što se vojnici ne boje starješina.”¹⁶ Autor uzroke koji su, prema njegovom mišljenju, doveli do promjena u Osmanskom carstvu obrazlaže u narednim poglavljima (temeljima).

U *Prvom temelju*, nakon obrazlaganja teme o važnosti pravde kod vladara Pruščak za primjer uzima Ardašira Babeka (180.–224.), osnivača Sasanidske dinastije, koji je rekao: „Kada vladar okrene leđa pravdi i narod okrene leđa poslušnosti.“ Ardaširu Babeku se pripisuju riječi da nema vlasti bez ljudi, nema ljudi bez materijalnih dobara, nema materijalnih dobara bez prosperiteta, a prosperiteta nema bez pravde i dobre politike.¹⁷ Kroz ovaj kauzalni niz saznajemo osnovne principe Sasanidske države.

U *Temeljima mudrosti o uređenju svijeta* sasanidski vladar Husrev I Anuširvan (531.–590.) zauzima počasno mjesto.¹⁸ Ističući vrline ovog vladara, koji je inače bio vatropoklonik, Pruščak ukazuje na to da je perzijski vladar, koji nije bio musliman, pravedniji od samog osmanskog sultana. Prema legendi, Husrev I Anuširvan je ostavio oporuku da mu poslije smrti pronesu lijes kroz cijelo Sasanidsko carstvo uz pratnju glasnika koji treba pitati narod da li je vladar ostao nekome nešto dužan. Postupljeno je po oporuci vladara, a autor ističe kako se u cijelom Sasanidskom carstvu nije javio niko kome je navedeni vladar bio nešto dužan. U komentaru *Temelja mudrosti o uređenju svijeta* na osmanskome jeziku Kafi dodaje: „Pravo je čudo da islamski vladari nisu postigli takav stepen pravednosti kakav je stekao Anuširvan.“¹⁹

---

16 A. Ljubović, *Hasan Kafija Pruščak*, str. 121.

17 Ibid., str. 125.

18 Xosrou I Anuširvān (531.–590.) – vladar iz dinastije Sasanida. Za njegove vladavine Sasanidsko carstvo je posjedovalo najveću teritoriju. Više vidjeti: <http://www.iranicaonline.org/articles/sasanian-dynasty>.

19 A. Ljubović, *Hasan Kafija Pruščak*, str. 126.

*

پادشاهی کو روا دارد ستم بر زیردست   دوستدارش روز سختی دشمن زور آورست
 با رعیت صلح کن و ز جنگ خصم امین نشین   ز انکه شاهنشاه عادل را رعیت لشکرست²⁰
 [Pādešāhī kū ravā dārad setam bar zīrdast   dūstdāraš rūz-e saxtī došman-e
 zūrāvarast

Bā ra‘iyyat solh kon o ze ġang-e xasm²¹ amīn nešin   zānke šāhanšāh-e ‘ādel
 rā ra‘iyyat laškar ast].

Vladar, koji nasilje nad podanicima dopusti,
 u teškim danima će od prijatelja moćnog dušmana imati.
 Zaključi mir s podanicima i siguran budi od rata protiv neprijatelja!
 Pravednom vladaru njegovu podanici su armija.

*

Pored pravde, *Prvi temelj* je rezerviran i za posljedice povjeravanja poslova nesposobnim. Pruščak upozorava sultana putem govora Anuširvanovog ministra Bozorgmehra koji je rekao da je Sasanidsko carstvo uzdrmano, jer su na najodgovornije poslove postavljani službenici skromnih sposobnosti.

Jezdegird III, posljednji sasanidski vladar, u ovom djelu otkriva mudrost dobrog vladara riječima: „Treba blago postupati prema podanicima, ubirati porez bez nasilja i nastojati zadobiti njihovu naklonost pravednošću, zaštititi putove [omogućiti sigurnost na putovima] i jednako pravedno postupati s obespravljenim [povratiti prava potlačenim od potlačitelja].“²² Hasan Kafī Pruščak kroz stihove na perzijskom jeziku ukazuje osmanskom vladaru na osobine koje vladar treba posjedovati i mahane koje mora otkloniti.

*

نکند جور پیشه سلطانی   که نیاید ز گرگ چوپانی
 پادشاهی که طرح ظلم افکند   پای دیوار ملک خویش بکند²³
 [Nakonad ġour pīše soltānī   ke nayāyad ze gorg čūpānī.
 Pādešāhī ke tarh-e zolm afkanad   pāy-e divār-e molk-e xīš bekanad]²⁴

Nijedan vladar nasilje ne čini.
 Ne može se od vuka pastir postati.
 Vladar koji namjerava nasilje činiti,
 temelje svoje vlasti će potkopati.

20 Mosleh ben Abdollāh Sa‘dī, *Kolliyāt-e Sa‘dī, Golestān*, bāb-e avval, Entešārāt-e Zavvār, Tehrān, str. 39; R 1928: 3a.

21 Riječ خصم *xasm* u rukopisu je pogrdješno navedena kao حسم *hasm*.

22 A. Ljubović, *Hasan Kafīja Pruščak*, str. 125.

23 Mosleh ben Abdollāh Sa‘dī, *Kolliyāt-e Sa‘dī, Golestān*, bāb-e avval, Entešārāt-e Zavvār, Tehrān, str. 39; R TF 123: 20a; R 1928: 3a.

24 U bratislavskom prijepisu navode se oba stiha, dok je u rukopisu koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci naveden samo treći i četvrti polustih. Uporediti R TF 123: 20a i R 1928: 3a.

*

به احسان توان کرد وحشی به قید
 که نتوان بریدن به تیغ آن کمند²⁵
 [Karampiše kon²⁶ ke ādamīzāde seid be ehsān tavan kard vahšī be qeid
 ‘adovv rā be altāf gardan beband ke natvān boṛīdan be tīg ān kamand].

Mladiću, darežljiv budi, jer čovjek
 dobročinstvom može zvijer u okove staviti.

Neprijatelja ljubaznostima obgrli!

Tu omču nemoguće je sabljom presjeći.

*

همت بلند دار که نزد خدا و خلق
 باشد به قدر همت تو اعتبار²⁷
 [Hemmat-e boland dār ke nazd-e Xodā vo xalq bāšad be qadr-e
 hemmat-e to e‘tebār].

Teži uzvišenosti! Kod Boga i kod ljudi
 tvoj ugled će biti prema tvom pregnuću.

*

شرف مرد به جودست و کرامت به سجود
 هر که این هر دو ندارد عدمش به ز وجود²⁸
 [Šaraf-e mard²⁹ be ġūd ast o karāmat be soġūd har ke īn har do nadārad
 ‘adamaš beh ze³⁰voġūd].

Ugled čovjeka je u darežljivosti, a počast njegova u sedždi je.

Ko god nema ovo dvoje, njegovo nepostojanje bolje je.

*

می کوش به همتی که داری
 همت چو قوی بود برای³¹
 [Xāhī šaraf-e bozorgvārī mīkūš be hemmatī ke dārī
 fe’lġomle be har će dast yābī hemmat čo qavī bovad barāyī].

Čast plemenitosti budeš li želio,

trudi se pregnućem koje imaš.

Ukratko - sve što postigneš,

Koliko ti težnja bude jaka, postići ćeš.

25 Mosleh ben Abdollāh Sa‘dī, *Kolliyāt-e Sa‘dī, Būstān*, bāb-e dovvom, Enteshārāt-e Zavvār, Tehrān, str. 248; R TF 123: 17b; R 1928: 4b.

26 U izdanju *Bustana* koje smo koristili u ovom radu, umjesto imperativa glagola *karampiše kardan* nalazi se imperativ glagola *baxšīdan* u istom značenju. U *Bustanu*, također, poslije navedenog imperativa stoji konstrukcija *ei pesar* koje nema u naša dva rukopisa.

27 Amīr Faxroddīn Mahmūd Ebn Yamīn, <http://mehraboombash2.blogfa.com/8807.aspx>; stranica posjećena 17.10. 2017. godine.; R TF 123: 19a.

28 Mosleh ben Abdollāh Sa‘dī, *Kolliyāt-e Sa‘dī, Mavā‘ez, Gazaliyyat*, shomāre-ye 26, Enteshārāt-e Zavvār, Tehrān, str. 826; R TF 123: 18a; R 1928: 4b.

29 U izdanju Sadijevih gazela koje smo koristili, umjesto riječi *mard* nalazi se riječ *nafs*.

30 U gazelu, umjesto prijedloga *az* u obliku *ze*, stoji veznik *ke*.

31 Amīr Xosrou Dehlavī, *Dīvān-e aš‘ār*, <https://ganjoor.net/khosro/gozide/majnoon-leyli/sh8/>, stranica posjećena 17. 10. 2017. godine. R 1928: 5a.

*

مدد جوی از خردمندان آگاه   که یابی سوی مقصود خود راه³²
 [Madad ġūy az xeradmandān-e āgāh   ke yābī sū-ye maqsūd-e xod rāh].
 Traži podršku od mudraca upućenih
 da bi pronašao put do cilja svog.

Hasan Kafi Pruščak već u *Prvom temelju* ističe značaj vojske za državu i putem stihova savjetuje vladara kako se treba odnositi prema vojsci.

*

چو دارند گنج از سپاهی دریغ   دریغ در آیدش دست بردن بتیغ³³
 [Čū dārand gānj az sepāhī darīg   darīg³⁴ āyadaš dastbordān be tīg.]
 Ako se blago vojsci uskrati,
 vojska se neće mača latiti.

*

همان به که لشکر بجان پروری   که سلطان بلشکر کند سروری³⁵
 [Hamān beh ke laškar be ġān parvarī   ke soltān be laškar konad sarvarī].
 Baš je bolje vojsku svojski paziti
 jer vojskom će sultan vlast imati.

*

Pored drevnih perzijskih vladara, Pruščak je u svom djelu uzeo za primjer i važne ličnosti iz islamske perzijske tradicije. Selman Farisi, prvi Perzijanac koji je prihvatio islam, bio je jedan od poznatih Poslanikovih drugova i ličnost koja je po tradiciji, perzijskim iskustvom ratovanja, doprinijela pobjedi muslimana u Bici na Hendeku 627. godine. *Prvi temelj* ovog djela završava se hadisom što ga je zabilježio Ibn Abbas, u kome se kaže: „Predznaci Sudnjeg dana su: prestanak vršenja molitvi i povodeenje za strastima. Vladari će biti nevjernici, a ministri griješnici“. Na to Selman, neka je Allah zadovoljan s njim, poskoči i reče: „Tako mi oca i majke, zar će to zaista biti?“ „Da, Selmane. Tada će se srca vjernika istopiti kao što se topi so u vodi, a neće moći ništa promijeniti“. „Zaista će tako biti?“ – ponovi Selman. „Da, Selmane. Tog dana će najpokorniji čovjek biti vjernik. Ići će za njima šapćući, jer ako progovori, proždrijet će ga, a ako ušuti, presvisnut će od bola“, odgovori Muhammed, alejhi-s-selam.³⁶ Vladar polunezavisne države Tahirida (821.–873.), Abdulah Tahir (828.–845.), u našem djelu pita nekog šejha do kada će njegova dinasti-

32 Nismo mogli pronaći autora nevedenih stihova.

33 Mosleh ben Abdollāh Sa‘dī, *Kolliyāt-e Sa‘dī, Golestān*, bāb-e avval, str. 44; R TF 123: 17b; R 1928: 4b.

34 U rukopisu R 1928 u navedenoj riječi ispušten je posljednji slog tīg.

35 Mosleh ben Abdollah Sa‘dī, *Kolliyāt-e Sa‘dī, Golestān*, str. 39; R TF 123: 18a; R 1928: 3a.

36 A. Ljubović, *Hasan Kafija Pruščak*, str. 132.

ja imati vlast, na što je dobio slijedeći odgovor: „Dokle god sag pravičnosti bude prostrt po ovoj dvorani.“³⁷

Drugi temelj ovog djela posvećen je važnosti savjetovanja i dogovora. Na kraju ovog dijela *Temelja mudrosti o uređenju svijeta* ističe se da je savjetovanje zanemareno i izgubilo svoj značaj, zbog čega se događaju grješke i slabosti u državnim poslovima.³⁸

*

رو میبچ از مشورت زیرا که ارباب هنر مشورترا پیشکار اهل دولت گفته اند.³⁹
[Rū mapīč az mašvarat zīrā ke arbāb-e honar mašvarat rā pīškār-e ahl-e doulat gofte-and].

Ne okreći lice od savjetovanja jer ljudi od znanja
kazaše, savjetovanje vladarima sluga je.

*

که نتوان بتیغ و سنان ساختن
ز فرزانه گان رای و تدبیر خواه⁴⁰
[Be tadbīr kārī tavan sāxtan ke natavān be tīg o senān sāxtan.
Makon takeye bar gang o māl o sepāh ze farzānegān ra'y o tadbīr xāh!]

Razboritošću je moguće posao obaviti
kakav se ne može mačem i kopljem svršiti.
Na bogatstvo, imetak i vojsku se ne oslanjaj!
Za savjetom i mišljenjem učenih ljudi tragaj!

*

تا در آن سود بی کران بینی
جهنم میدان کزان زیان بینی⁴¹
[Kārhāyī bī mošāvarat nakonī tā dar ān sūd-e bīkarān bīnī.
Harce ān bī mošāvarat sāzī ḡahannam mīdān kazān ziyān bīnī].

Nikakve poslove bez savjetovanja nemoj obavljati
da bi neizmjernu korist mogao steći.
Sve što ćeš bez dogovora uraditi,
smatraj grješkom od koje ćeš štetu vidjeti.

37 Ibid., str. 126.

38 Više vidjeti: A. Ljubović, str. 137.

39 Nismo bili u stanju utvrditi kome pripada navedena rečenica. Ali Akbar Ziaee smatra da ju je izrekao sam Hasan Kafi Pruščak. Vidjeti: Ali Akbar Ziaee, *'Uṣūl Al-Ḥikam Fī Nīzām Al-'Ālam by Ḥasan Kāfī al-Āqḥiṣārī al-Busnawī*, Miras-e Maktoob, Tehran, 2011, str. 51.

40 Mola Hosayn Vā'ez Kāšefī, *Axlāq-e mohsanī*, <http://heratbastan.blogfa.com/post/8>; R 1928: 6a.

41 R TF 123: 24b; R 1928: 6a.

*

بر آبی لشکریرا بشکنی پشت
 بشمشیری کی تا صد توان کشت.⁴²
 [Be ra'yī laškaṛī rā beškaṇī poš be šamšīrī yekī tā sad⁴³ tavān košt].
 Jednom mišlju čitavu vojsku ćeš potući.
 Jednom sabljom tek jednog do deset može se zatući.

*

در مشورت را چرا بسته ای
 مگر مذهب عقل را جاحدی
 نه ارباب حکمت چنین گفته اند
 که رأیان خیر من الواحد⁴⁴
 [Dar-e mašvarat rā čerā baste-ī magar mazhab-e 'aql rā ġāhedī?!
 Na arbāb-e hekmat čonīn gofta and ke ra'yān⁴⁵ xayr min al- wāhid].
 Zašto si zatvorio vrata savjetovanja?
 Zar poričeš vjeru razuma?!
 Ljudi od mudrosti tako govorili nisu.
 Dva mišljenja od jednog bolja su.

*

مشو مغرور عقل و دانش خویش
 بنه آینه تدبیر در پیش.⁴⁶
 [Mašou maġrūr-e 'aql o dāneše xīš beneh āyīne-ye tadbīr dar pīš.]
 Ne budi ohol zbog svoje pameti i znanja!
 Pred sebe stavi ogledalo razmišljanja!

*

Treći temelj ima za temu disciplinu u vojsci i upotrebu ratnih sredstava. Kafi optužuje vojskovođe da ne prisustvuju vojnim smotrama. Legenda o Aleksandru Makedonskom je poslužila autoru da upozori sultana na to da su raniji vladari osobno prisustvovali smotrama vojnika i nisu se ni na koga oslanjali. U *Trećem temelju* Kafi odvažno hvali neprijatelje koji daju sve od sebe da upotrijebe novo naoružanje, a potom ističe kako se osmanska vojska ne trudi da koristi ni ono staro. U nastavku autor piše o tome koliko je značajno da se neprijatelj ne potcjenjuje, jer ako osmanska vojska pobijedi, neće zaslužiti pohvalu, a ako pak bude poražena, neće se moći opravdati.⁴⁷

*

دانی که چه گفت زال با رستم کرد
 دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمرد
 دیدم بسی آب ز سرچشمه ی خرد
 چون بیشتر آمد شتر و بار بیرد⁴⁸

42 Nezāmī Gaṅḡavī, *Kolliyāt, Xamse Nezāmī, Xosrou va Šīrīn*, Nāšer-e Ferāsū Gostar, Tehrān, str. 176; R TF 123: 26a; R 1928: 6a.

43 U Nizamijevoj poemi *Husrev i Šīrīn*, umjesto broja 100, sad (صد) navodi se broj 10, dah (ده).

44 Nismo mogli ustanoviti autora navedenih sihova. R TF 123: 25a; R 1928: 6a.

45 U rukopisu R 1928 u riječi *ra'yān* nedostaje slovo *n*.

46 R TF 123: 25a; R 1928: 6a.

47 A. Ljubović, *Hasan Kafija Prušćak*, str. 141.

48 Mosleh ben Abdollāh Sa'dī, *Kolliyāt-e Sa'dī, Golestān*, bāb-e avval, str. 37; R 1928: 11a.

[Dānī ke će goft Zāl bā Rostam kord došman natavān haqīr o bīčāre
šomord.

Didam basī āb ze sarčašme-ye xord ċūn bīštar āmad šotor o bār bebord].

Je l' ti poznato šta je Zal Rustemu znao kazati?

Dušman se ne smije bijednim i slabim držati.

Vidio sam mnogo puta slabu voda sa izvora

Kad je nabujala, i devu i teret je odnijela.

*

Legendarni junaci iz Firdusijeve *Šahname*, također, su pronašli svoje mjesto u *Temeljima mudrosti*. Kejhusev, jedan od mitskih vladara iz *Šahname* koji je pripadao dinastiji Kijanida, rekao je: „Neću ratovati s onim ko želi mir“. Da bi podstakao osmansku vojsku, Hasan Kafi čak citira riječi perzijskog neprijatelja Afrasijaba, turanskog vladara, koji je rekao: „Junak je drag i svom neprijatelju, a kukavica je mrska i svojoj majci.“⁴⁹ Među brojnim istaknutim ličnostima islamskog Irana, Hasan Kafi citirao je i Amra ibn Lejsa (umro 902.), drugoga vladara polunezavisne dinastije Safarida (867.–908.). Ova dinastija je imala važnu ulogu u oživljavanju perzijske tradicije. Kroz riječi Amra ibn Lejsa Hasan Kafi podsjeća osmanskog sultana Mehmeda III da treba prisustvovati smotrama svoje vojske.⁵⁰

Pruščak koristi *Četvrti temelj* da opiše nasilje koje vrši osmanska vojska. Ovakav nered u vojsci je, navodi autor, uzrok pobjede neprijatelja i oduzimanja mnogih tvrđava iz ruku osmanske vojske. Razlogom za vojnički neposluh autor smatra nepodmirivanje vojničkih plata i opskrbe. Među razloge poraza osmanske vojske spadaju i potcjenjivanje neprijatelja, te nebiranje pravog trenutka za otpočinjanje borbe. Kafija u *Zaključku* piše o prednosti mira u odnosu na rat.

*

حيله و مکر را از دست منه

می توانی بگسترانی زه⁵¹

[Ĉūn baxt-e harīf xāsem na'ī

Ke be hālat kamān-e qovvat rā

Pošto nisi blizak svome dušmaninu,

Varke i lukavstva se ne odriči!

Po svome stanju luk moći

možeš nategnuti.

چون بخت حریف خاصم نه ای

که بحالت کمان قوت را

hīle vo makr rā az dast maneh

mī tavānī bogostarānī zeh]

49 A. Ljubović, *Hasan Kafija Pruččak*, str. 140.

50 Ibid., str. 138.

51 Nije nam poznat autor navedenih stihova. R 1928: 6b.

*

با مردم سهل خوی دشخوار مگوی   با آنکه در صلح زند جنگ مجوی.⁵²
 [Bā mardom-e sahlxūy došxār magūy   ba ānke dar-e solh zanad ġang
 maġūy]!

Ne govori grubo blagim ljudima!
 S onim ko miru teži, ne traži sukoba!

*

غم عهد خوردن ز کار آگهی است   وفاداری آیین شاهنشهی است.⁵³
 [Ġam-e ‘ahd خوردن ze kār-e āġehī ast   vafādārī āyīn-e šāhanšāhī ast]⁵⁴.

Briga o zavjetu, savjesti je posao.
 Pouzdanost, carsko je pravilo.

*

دست وفا در کمر عهد کن   تا نشوی عهد شکن جهد کن!⁵⁵
 [Dast-e vafā dar kamar-e ‘ahd kon   tā našavī ‘ahdšekan ġahd kon!]

Ruku odanosti zadjeni za pojas zavjeta!
 Trudi se da ne postaneš prekršitelj zavjeta!

روز میدان و آنکه بگریزد به خون لشکری⁵⁶   آنکه جنگ آرد به خون خویش بازی می کند
 [Ānke ġang ārad be xūn-e xīš bāzī mīkonad   rūz-e meidān o ānke
 bogrīzad be xūn-e laškārī].

Jer onaj koji u boj stupi, svojom krvlju igra se.
 Onaj koji na dan boja pobjegne, krvlju vojske igra se.

*

ای که خواهی کر بلا جان و اخری   جان خود را در تضرع آوری
 پس به احسان بر گشایی دست خویش   تا حجاب غصه بر خیزد ز پیش⁵⁷
 [Ei ke xāhī Karbalā ġān o āxarī   ġān-e xod rā dar tazarro ‘ āvarī
 pas be ehsān bargošāyī dast-e xīš   tā heġāb-e ġosse barxīzad ze pīš].

Ej ti, ako želiš Kerbelu i Drugi svijet,
 svoju dušu ponizno ćeš donijet’.
 Potom, dobrostivo ruke svoje pružit ćeš,
 da zavjesu tuge ispred sebe podigneš.

*

52 Mosleh ben Abdollāh Sa‘dī, *Kolliyāt-e Sa‘dī, Golestān*, bāb-e haštom, str. 160; R 1928: 11a;

53 R TF 123: 42a; R 1928: 11a.

54 U R 1928 prvo je naveden drugi polustih.

55 Nezāmī Ganġavī, *Kolliyāt, Xamse Nezāmī, Maxzan-e asrār*, str. 78; R TF 123: 42a; R 1928: 11a.

56 Mosleh ben Abdollāh Sa‘dī, *Kolliyāt-e Sa‘dī, Golestān*, bāb-e avval, str. 35; R 1928: 10a.

57 Nismo bili u mogućnosti utvrditi kojem autoru pripada navedeni stih. R 1928: 9a.

مکرم ذهن وفا گشته اند⁵⁸   کسانی که فرمان روا گشته اند
[Kasānī ke farmānravā gašte and   mokarram zehn vafā gašte and].
Oni koji su postali vladari
poštovanju razuma su odani.

*

Zaključak

Djelo *Temelji mudrosti o uređenju svijeta*, u kojem su poput mozaika složeni tekst na arapskom jeziku, komentar na osmanskome i stihovi na perzijskom jeziku, spada među istaknuta djela klasične literature orijentalno-islamskog civilizacijskog kruga. U ovom djelu je objedinjena drevna mudrost Istoka od vremena legendarnih iranskih vladara, preko historije znamenitih Sasanida, sve do XVII stoljeća u kojem je živio autor.

Hasan Kafi Pruščak ovim je djelom pokazao solidno i dobro obrazovanje ne samo u oblasti historije predislamskog Irana i Irana iz vremena islama, nego i klasične perzijske književnosti. Iako perzijska klasična književnost nije bila zaseban predmet u osmanskim medresama, profesori su, prema vlastitom izboru mogli držati predavanja iz ove oblasti u okviru drugih predmeta. Budući da je Pruščakov učitelj bio asistent čuvenog Ibn Kemala, ljubitelja perzijske književnosti i autora *Negaristana*, ne iznenađuje Pruščakovo dobro poznavanje ove materije. Stihovi na perzijskom jeziku koji se redovno nalaze u djelima osmanskih autora predstavljaju refleksiju dubokog utjecaja klasične perzijske tradicije na osmansku. Pored djelâ *Anwār al-tanzīl* i *Rawda al-'ulamā*, koja sam autor navodi kao izvore, zaključili smo da je *Ḍulistān* Sadija Širazija, također poslužio Pruščaku kao izvor. Od ukupno dvadeset i tri pjesnička fragmenta navedena u *Temeljima mudrosti o uređenju svijeta*, devet ih pripada Sadiju Širaziju i to iz slijedećih djela: *Ḍulistān*- sedam stihova (šest stihova iz prvog poglavlja „O životu vladara“ i jedan stih iz osmog poglavlja „O pravilima druženja“), *Bustān*- jedan stih i *Divan gazela*- jedan stih. Autor je najviše citirao prvo poglavlje iz *Ḍulistāna* koje govori o životu vladara, a koje je po temama koje obrađuje blisko Pruščakovom djelu. Djelo je obogaćeno i stihovima Nizamija Gendževija, i to pjesničkim strukturama iz njegovog *Petoknjižja*: poema *Husrev i Širin* i *Riznica tajni*. Pruščak navodi stihove Mula Husejna Vaiza Kašifija, Ibn Jemina i Emira Dihlevija, koji su i do danas u našoj javnosti ostali poznati samo najužim krugovima znanstvenika koji se bave perzijskom književnošću. Tokom rada na ovom tekstu nismo bili u mogućnosti otkriti autore za devet stihova. Pretpostavljamo da se radi o autorima koji nisu bili nativni govornici perzijskog jezika, budući da se u tim

58 Autor ovog stiha nam je ostao nepoznat. R 1928: 10b.

stihovima javljaju konstrukcije koje nisu uobičajene i raširene u perzijskom jeziku. Vjerovatno je riječ o pjesnicima Bošnjacima ili Turcima koji su se okušali u pisanju stihova na perzijskom jeziku.

Zastupljenost stihova na perzijskom jeziku je višestruko veća od stihova na arapskom jeziku. U djelu je citirano ukupno pet stihova na arapskom jeziku uz koje su navedena imena autora. U *Temeljima mudrosti o uređenju svijeta* se uz najveće autoritete iz ranog perioda islama, pominju i ličnosti koje vode porijeklo iz predislamske i islamske perzijske tradicije i to: Zal, Rustem, Kejhusev, Ardešir Babek, Jezdegird, Abdulah Tahir, Anuširvan, Bozorgmehr, Selman Farisi, Fadl ibn Sehl, Amr ibn Lejs. Pored toga što su izreke velikog broja ličnosti iz perzijske historije i kulture utkane u djelo, te prisustva zavidnog broja stihova na perzijskom jeziku u poslanici koja sa svojim komentarom iznosi tek tridesetak stranica, važnijim se čini naglasiti način na koji su predislamski i islamski perzijski vladari predstavljeni u ovom djelu. Naime, oni se spominju kao oličenja pravednosti, mudrosti, hrabrosti i iskustva. Njihova vladavina je uzeta kao primjer koji osmanski vladar treba slijediti kako bi upravljao Carstvom na efikasniji način. Legende iz života drevnih perzijskih vladara i stihovi na perzijskom jeziku pomogli su autoru da na indirektan način uputi savjete, kritike i upozorenja osmanskom sultanu.

Husev I Anuširvan, sasanidski vladar koji je u književnosti orijentalno-islamskog civilizacijskog kruga ušao kao simbol pravednosti u ovom djelu se može izdvojiti kao ličnost koja posjeduje sve vrline idealnog vladara.

Pruščak nije predstavljao izuzetak među osmanskim naučnicima kada je u pitanju korištenje perzijske tradicije kao izvora. Brojni autori u Osmanskom carstvu, pišući o najrazličitijim temama s područja književnosti, političkih nauka i filozofije redovno se pozivaju na perzijske izvore. Stara perzijska tradicija ušla je u naučna djela islamskih autora koji su pisali na arapskom i perzijskom jeziku iz oblasti političke filozofije, ali je ubrzo pronašla svoj put u perzijsku književnost. Upravo perzijski književni tekstovi su popularizirali ovu tradiciju i dali joj mnogo širu upotrebu, te utjecali na Pruščaka više nego tekstovi iz klasične islamske filozofije. Perzijska književna tradicija je našla svoje mjesto u djelu iz političke filozofije našeg autora. Navedene primjere i citate Pruščak je ponovo vratio u naučna djela.

PERSIAN TRADITION IN *UṢŪL AL-ḤIKAM FĪ NIẒĀM AL-‘ĀLAM* BY HASAN KĀFĪ AL-AQHISĀRĪ

Abstract:

This paper analyses the presence of the Persian political and literary tradition in *Uṣūl al-ḥikam fī niẓām al-‘ālam* (Principles of Wisdom on the World Order), one of the most prominent works written by Bosnians during the Ottoman reign. This work is written in Arabic language, then translated to Ottoman Turkish with some Persian verses added to it. There are 23 poetical fragments in Persian language in *Uṣūl al-ḥikam fī niẓām al-‘ālam*. The translation and transcription of Persian verses are given in this paper. 16 out of 23 authors of Persian verses are identified. Hasan Kāfī al-Aqhisārī cites the best works of Persian classical literature. He is familiar with *Golestān*, *Bustān* and *Gazaliyyāt* by Sa‘dī Shirāzī. *Uṣūl al-ḥikam fī niẓām al-‘ālam* is enriched by poetical fragments by Nezāmī Ganjāwī, the other great Persian classical poet. Beside Sa‘dī and Nezāmī, there are verses that belongs to Molā Hosayn Wā‘ez Kāshefī, Ebn Yamīn and Amīr Hosrow, the Persian authors who are not familiar even now in our public. All preislamic and Islamic Persian heroes are taken as models of justice, wisdom, courage and experience. These examples are used to show the Ottoman Muslim sultan the importance of virtues and to teach the sultan how to reign properly. It is an amazing fact how the knowledge of ancient Iran passed to Arabic culture then came to the Ottoman tradition and finally found its way to the far away Bosnia.

Key words: *siyāsatnāme*, Persian tradition, Hasan Kāfī al-Aqhisārī, *Uṣūl al-ḥikam fī niẓām al-‘ālam*.